

Horváth Viktória – Gyarmathy Dorottya – Krepsz Valéria – Hámori Ágnes
MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest

horvath.viktoria@nytud.mta.hu
gyarmathy.dorottya@nytud.mta.hu
krepsz.valeria@nytud.mta.hu
hamori.agnes@nytud.mta.hu

A társalgások szünetezése – különböző funkciók és realizációk

Absztrakt

A társalgásokban a szünettartás számos funkcióval bír: fontos szerepet játszik a beszélőváltásban, kapcsolódhat hozzá pragmatikai vagy szociolingvisztikai jelentés (udvariasság, vagy dominancia kifejezése) vagy kognitív ok (a beszédprodukciónak szükséges idő biztosítása).

A kutatás célja a néma szünetek többdimenziós elemzése a spontán társalgásokban magyar nyelven első ízben. Elemeztük a különböző szünet típusok formai megvalósulását időtartamuk, pozíciójuk és funkciójuk függvényében; valamint a beszélőn belüli és beszélők közötti variabilitást.

Kutatásunkhoz a BEA-adatbázis 6 társalgását használtuk. Egy társalgásban három személy vett részt: az interjúkészítő és a harmadik személy minden esetben azonos volt. A statisztikai elemzéseket az SPSS 20.0 és az R szoftverekkel végeztük.

Az eredmények szerint a szünettartási stratégiákat meghatározza a funkció, a társalgások globális szerkezete és a beszélő egyéni sajátosságai. A néma szünetek grammatikailag indokolt helyen nagyobb arányban fordulnak elő; ill. a beszélők szünettartási stratégiái dinamikusan változnak a társalgás folyamán például a beszélő társalgásban betöltött szerepétől, a társalgás szerkezetétől függően.

Pausing in conversations – various function and realisation

Abstract

Pausing in a conversation has various functions: it plays an important role in turn-taking system, can be connected with pragmatic or social meanings or with cognitive reasons.

The aim of the study is the multi-dimensional analysis of silent pauses in conversations at the very first time in Hungarian.

The aspects of our analysis are: pragmatic aspects; the types of the pauses depending on their realisation, their position; their functions; interspeaker and intraspeaker variability and gender aspects.

Six conversations from the Hungarian Spontaneous Speech Database were analysed. Three people participated in the conversations: the interviewer and the third person were the same in each case. Statistical analysis was carried out using SPSS 20.0 and R softwares.

Results showed that the strategies of pausing are determined by its functions, the structure of the conversations and the speakers' individual characteristics. Pauses occurred in a grammatically justified position without breaking the unity of the utterance in a greater ratio within a grammatical phrase. The interspeaker variability of pauses showed dynamic changes during the conversation depending on the role of the speaker and on the global structure of the conversation.

Bevezetés

A szünet jelkimaradás, a beszéd csendes része. Számos funkciója van a beszédben, a fiziológiai szükséglet mellett hozzájárul az értelmi tagoláshoz, fontos szerepe van a beszédtervezésben, az önkorrektív folyamatokban (magyarra pl. Hegedűs 1953, Sallai–Szende 1995, Gósy 2000, Bóna 2013, Gyarmathy 2017). A társalgásban a szünet nemcsak a beszédproduktív folyamatokhoz szükséges időt biztosítja, hanem a kommunikáció jelentéshordozó része is: hozzájárul a beszélőváltások lebonyolításához, jelzi a lehetséges szóátvételi pontokat, szerepet kap a társalgás lokális vagy globális szerveződésben, és különböző jelentéseket közvetíthet (pl. udvariasság, meghittség, dominancia, vö. Gal 2001, Scollon–Scollon 2001, Nakane 2007, 2012, Zsubrinszky 2012). A társalgáselemzésben a funkciótól függően többféle szünetet különböztetnek meg, pl. az egy beszédfordulón belüli jelkimaradást; a fordulók közötti szünetet a jelentéssel bíró közös hallgatást, vagy a társalgás végét jelző szüneteket. Többféle néma szünetet különböztet meg egymástól: *pause*: egy beszédfordulón belüli jelkimaradás; *gap*: a fordulók közötti szünet, lehetőséget kínál a beszélőváltásokra; *silence*: jelentéssel bíró közös hallgatás pl. kérdés után; *lapse*: jelezheti a társalgás végét (Sacks et al. 1974)

A kutatások igazolták, hogy a társalgások szünetezése nagymértékben nyelv- és kultúrafüggő (Scollon–Scollon 2001, Nakane 2007): például japán osztálytermi kommunikációban kevesebb kompetitív helyzetet és egyszerre beszélést, valamint hosszabb és gyakoribb néma szüneteket adtak, mint az ausztrálknál. A szünetek időtartama is fontos a társalgáselemzés számára. A legrövidebb szünetek időtartama a jósló feldolgozásról árulkodik; az átlagos szünetek hossza egy adott közösségben normatív szünehosszhoz, az átlagnál hosszabb vagy rövidebb szünetek pedig különféle társas vagy affektív jelentésekhez (pl. meghittség vagy ellenállás, válasz megtagadása, irányítás átengedése stb.) kapcsolódhatnak (vö. pl. Nakane 2012, Kiesling 2015, Gal 2001).

A szünetek elemzése fontos szerepet kap a társalgásokat kísérő jósló feldolgozás vizsgálatában is: a beszélőváltásnál túl rövid a szünet ahhoz, hogy akkor kezdődjön a beszédtervezés. A gördülékeny szóátvétel csak úgy működhet, ha a partner korábban megjósolja, hogy a forduló mikor ér véget (Stivers et al 2009, Levinson 2016).

Magyar nyelven eddig kevés fonetikai kutatás foglalkozott a társalgások szünetezésével. Markó (2007) négyfős társalgásokban igazolta, hogy a pozíció és az időtartam összefüggést mutat: a társalgási egységeken belüli jelkimaradások szignifikánsan rövidebbek, mint a határan lévők. A szünetek időtartamát befolyásolta továbbá a beszélők személye, a beszédpartnerek száma és motiváltsága is. A megszólalási stratégiák elemzése háromfős társalgásokban azt mutatta, hogy a hallgatások időtartama nem mutatott szignifikáns különbséget a külválasztás és az önkiválasztás eseteiben, de tendenciaszerűen rövidebbek voltak a hallgatások önkiválasztáskor. A külválasztáskor mért hosszabb hallgatás arra utal a szerzők szerint, hogy a beszélő nem feltétlenül akart megszólalni, éppen vagy gondolkozik azon, hogy mit és hogyan mondjon (Markó–Gósy 2015). A szünetek időtartamát befolyásolta a társalgások belső szerkezete is: a beszédfordulók közötti szünetek hosszabbak voltak a társalgás utolsó négy percében, mint az első négy percében (Grácsi–Bata 2010). A beszélőváltásokat megelőző szünetek nagy része 400 ms alatt realizálódott háromfős társalgásban, ami a jósló feldolgozás jelenlétére utal (Hámori–Horváth 2019). A jelen kutatás célja a néma szünetek többdimenziós elemzése a 3 fős spontán társalgásokban időtartamuk, pozíciójuk és funkciójuk függvényében; továbbá a beszélőn belüli és beszélők közötti variabilitás vizsgálata. Elemeztük az egy beszélő beszédében megjelenő néma szüneteket (SIL) és a partnerek hallgatásait a másik beszélő beszéde közben (PAUSE).

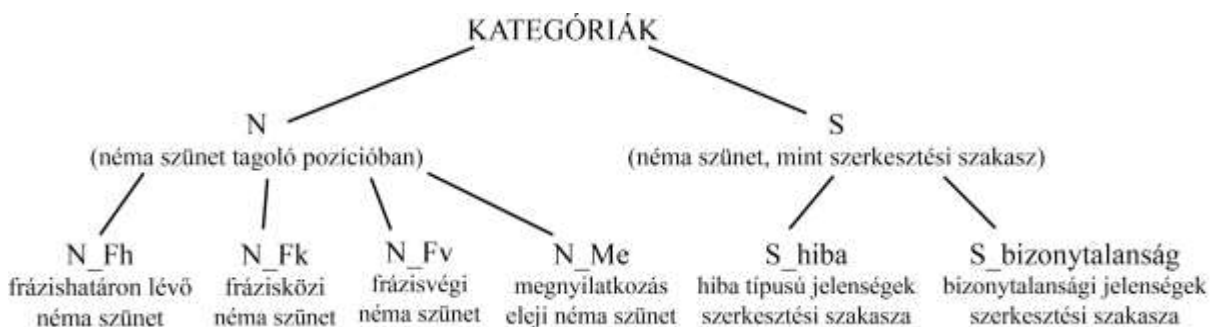
A következő hipotéziseket állítottuk fel: (1) a szünettartási stratégiákat meghatározza a funkció, a társalgások szerkezete (narr/dial) és a beszélő egyéni sajátosságai, (2) a néma szünetek (SIL) grammatikailag indokolt helyen nagyobb arányban fordulnak elő, (3) a beszélők szünettartási stratégiái dinamikusan változnak a társalgás folyamán.

Anyag, módszer, kísérleti személyek

A vizsgálathoz 3 fős társalgásokat elemeztünk a BEA társalgási alkorpuszából (Horváth et al. 2019). A társalgásban résztvevők a következő személyek voltak: interjú készítő (IK) és társalgó partner (TP) – minden esetben ugyanazok, 28 éves nők, azonos végzettséggel, kollégák, míg a beszélő (B) 5-5 fő, 20–35 év közötti férfiak és nők voltak. Összesen 131 percnyi társalgást elemeztünk (átlagos hossz 13 perc, a beszélőnkénti eltérés: 6,9–23,3 perc). A meglévő 6 szintű annotáció (beszédszakasz és szó szint a 3 beszélőtől) kiegészítéseként (Praat, vö. Boersma–Weenink 2018) jelöltük a néma szünetek kategóriáit, az egyszerre beszéléseket, a fordulókat, a beszélőváltásokat, valamint a társalgás globális szerkezetét, azaz a narratív/dialogikus szakaszokat (Hutchby–Wooffitt 2006).

Összesen 2662 db néma szünetet (SIL), azaz a beszélő saját közlésén belül megjelenő szünettartást, valamint 1356 db hallgatást (PAUSE) adatoltunk a korpuszban (ekkor az adott beszélő hallgat, a másik beszél). Elemeztük a szünettartások időtartamát, típusát és sűrűségét, vagyis a pozíció szerinti előfordulási gyakoriságot mint független változót. A statisztikai elemzést az SPSS szoftverrel végeztük el (GLMM), ahol a függő változók a beszélői szerep (IK, B, TP), a szünettartás típusa (lásd alább) voltak.

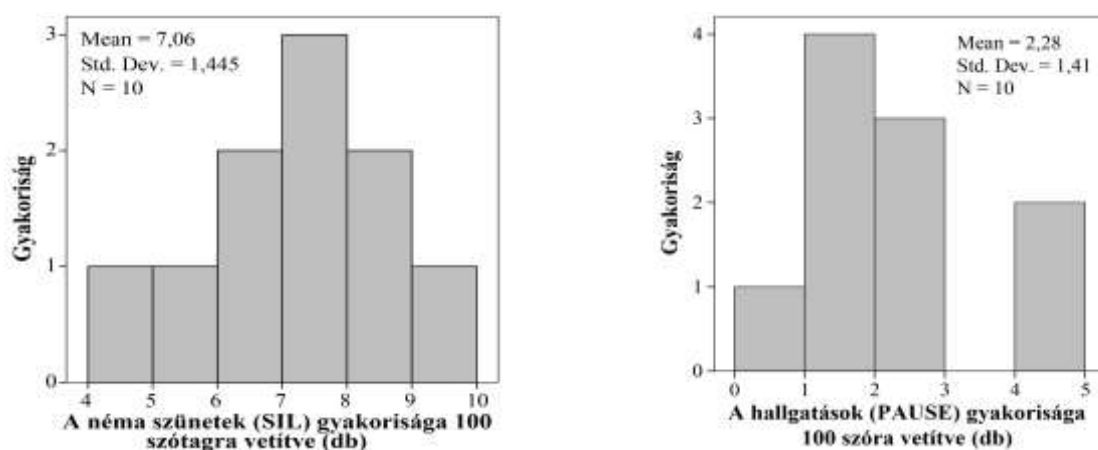
Az egyes beszélők néma szüneteinek kategorizációját Gyarmathy 2017 alapján végeztük el (1. ábra): megkülönböztettük egymástól az értelmi tagolást szolgáló (N) és a megakadásjelenségek szerkesztési szakaszaként realizálódó (S) néma szüneteket. Az utóbbiak közé csak azokat a néma szüneteket soroltuk, amelyeknél a felszíni szerkezetben detektálható volt az adott jelenség (hibák esetén annak javítása is). A tagoló néma szüneteket a közlésbeli pozíciójuk alapján kategorizáltuk, míg a szerkesztési szakaszokat aszerint, hogy hiba típusú (S_hiba: *ennyi pénzér amennyiér S_hiba amennyibe egy békává bérlet kerül*), vagy bizonytalansági megakadásokhoz (S_bizonytalanság: *nagyon fontos hogy S_bizonytalanság hogy mi veszi körül*) köthetők-e. A tagolási pozícióban megjelenő néma szünetek pozíciójuk szerint a következő négy típusra bonthatók: a megnyilatkozás eleji (N_Me) néma szünetek, amikor beszélőváltáskor az aktuális beszélő belekezd a közlésbe; ilyenkor a szünetet legfeljebb egy töltelékszó, vagy diskurzusjelölő előzi meg (Felvételvezető: *De most már annyira megemelték a bérlet árát is. Adatközlő: Hát N_Me relatív, mert ha azt számolod, hogy...*). A frázishatáron lévő (N_Fh) néma szünetek a megnyilatkozásokat felépítő elemi mondatok határán, gyakran kötőszó előtt vagy után helyezkednek el (*Személyes hobbinak is tekintem, és N_Fh szerencsére vannak is lehetőségeim ebben a szakmában...*). A frázisközi (N_Fk) szünetek egy grammatikai (elemi mondaton) egységen belül, annak struktúráját megtörve fordulnak elő (*Egy havi nyolcezer forintos kiadás nem nagy N_Fk összeg*), míg a frázisvégi (N_Fv) szünetek az elemi mondatokat lezáró néma szünetek, amely után a beszélő új mondatot kezd, gyakran egy új gondolati egységgel folytatja a közlését (*Előre nem közölt kritériumok alapján osztályoztak le. N_Fv Egyébként a szakkal kapcsolatban azt gondolom, hogy...*).

1. ábra: A néma szünetek kategóriarendszere

Eredmények

A beszélők (B) néma szüneteinek (SIL) gyakoriságát 100 szótagra vetítve adtuk meg (2. ábra). A beszélők átlagosan 7 néma szünetet tartottak 100 szótagra vetítve (SD: 1,4 db). A beszélők közötti variabilitást mutatja, hogy volt olyan adatközlő, aki átlagosan 4,2 néma szünetet tartott 100 szótagra vetítve, és olyan is, aki ehhez képest kétszer gyakrabban produkált jelkimaradást (9 db/100 szótag). A beszélői hallgatások (PAUSE) természetesen jóval ritkábbak voltak a beszélői szerepből adódóan is, jóval kevesebbszer fordult elő, hogy az adatközlő (B beszélő) hallgatóként vett részt az interakcióban, ezért darabszámukat 100 szóra vetítve adtuk meg. A társalgásokban a B beszélők 100 szóra vetítve átlagosan 2,3 alkalommal hallgattak a társalgás során (SD: 1,4 db/100 szó); az egyéni különbségek természetesen itt is adathatók (min.: 0,6 hallgatás/100 szó, max.: 4,9 hallgatás/100 szó).

2. ábra: A néma szünetek (SIL; balra) és a hallgatások (PAUSE; jobbra) gyakorisága 100 szóra, valamint 100 szótagra vetítve

A hallgatások (PAUSE) időtartamát elemeztük a beszélői variabilitás (B beszélő esetén) és a beszélői szerepek függvényében is (B, IK, TP hallgatásai). Az összes hallgatás átlagos időtartama 10,7 s, óriási az adatok szóródása (1. táblázat): a legrövidebb hallgatás időtartama 0,06 s, a leghosszabbé pedig 267 s. (Előfordult, hogy az egyik beszédpartner majdnem hét percig nem szólalt meg, miután az interjúkészítő kijelölte a témát, és kérdezte arról a B beszélő véleményét, TP hosszan hallgatott, ezt az extrém értéket nem vettük figyelembe, az átlag számításakor.) A beszélők közötti variabilitást elemezve az adatok azt mutatták, hogy az egyes beszélők között szignifikáns különbség van a hallgatások időtartamában ($\chi^2 = 52,124$ $p < 0,001$), de a különbség csak TP és másik két beszélő között volt szignifikáns (f1 és n1: $p < 0,001$; n1 és n2: $p = 0,002$).

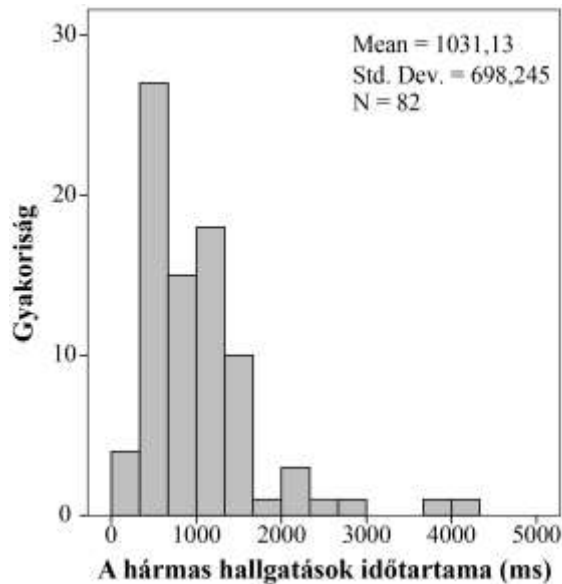
A hallgatások időtartama nem volt független a beszélői szerepektől: az interjúkészítő (IK) és a társalgó partner (TP) esetében voltak jellemzőek a leghosszabb hallgatások (1. táblázat). A társalgás menete ugyan spontán alakul az adott helyzetben a BEA-társalgásokban, mégis az interjúkészítőnek az a célja, hogy a kísérleti személy (B) minél hosszabban beszéljen a felvétel során.

A hallgatások (PAUSE) időtartama beszélőnként (s)			
BESZÉLŐ	ÁTLAG	MINIMUM	MAXIMUM
IK	8,2	0,1	203,2
TP	16,7	0,2	267,8

f1	9	0,1	72,4
f2	8,7	0,4	60,8
f3	5,3	0,3	46,9
f4	5,9	0,3	55,4
f5	18,4	0,9	71,6
n1	7,4	0,3	36,2
n2	17,2	0,4	99,2
n3	9,9	0,3	61,5
n4	18,4	1,6	41,3
n5	8	0,1	24,5

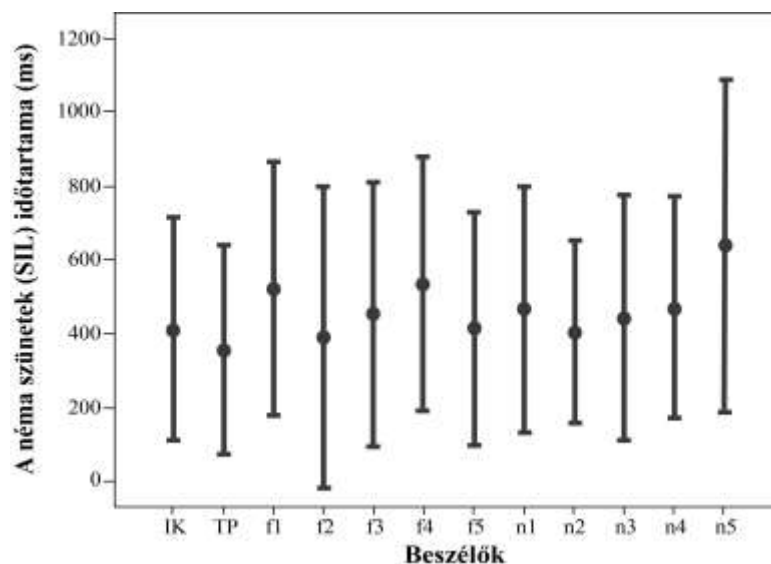
1. táblázat: A hallgatások (PAUSE) időtartama beszélőnként (s)

Az 5 s-nál hosszabb időtartamú hallgatások aránya 47,3% volt a korpuszban. 44%-uk 5 és 60 másodperc között realizálódott, 1,4%-uk 60–100-ig terjedő tartományban; 1,9% volt a 100 s-ot, másfél percet is meghaladó hallgatások aránya, ezeket kivétel nélkül IK vagy TP beszédében adatoltuk. Az ilyen hosszú hallgatások akkor valósultak meg, amikor az egyik (jellemzően a B) beszélő hosszabb narratív szakaszban fejtette ki a véleményét az adott témáról – a beszédpartnerek csak háttéracsatorna-jelzéseket produkáltak, vagy hosszabban hallgattak. Elemeztük azokat az eseteket is, amikor mindhárom beszélő hallgatott a társalgás során (3. ábra). A társalgások nagy variabilitást mutattak a hármás hallgatások előfordulása szempontjából. Volt olyan felvétel, ahol csak 2 darab fordult elő, és olyan is, ahol 13 alkalommal hallgatott mindhárom beszélő (átlagosan 8 db/társalgás). A jelenség átlagosan 1 másodperces időtartammal realizálódott (0,24 s – 4,1 s); leggyakrabban 0,25 és 1,5 másodpercig tartott a közös hallgatás. A közös hallgatások döntő többségét (79%) beszélőváltás követte, vagyis amikor mindhárom beszélő hallgatott, jellemző volt, hogy nem az eredeti beszélő folytatta a közlést, hanem valamelyik partner átvette a szót. A társalgások 50%-át az interjúkészítő közös hallgatást követően zárta le (időtartamuk: 0,45–3,74 s). A hármás hallgatások 25%-a valamilyen kérdést követően valósult meg – a megszólított éppen a válaszon gondolkodik, a partnerek várják a választ, nem ragadják magukhoz a szót, mert a beszédjog a kérdeztet illeti.

3. ábra: A hármas hallgatások időtartama (ms)

Elemeztük a beszélők saját beszédük alatt tartott néma szüneteinek (SIL) időtartamát (4. ábra). A néma szünetek átlagosan 433 ms időtartamban realizálódtak (20 ms–3322 ms). A beszélők között szignifikáns különbséget adatoltunk a néma szünetek időtartamában ($\chi^2 = 90,489$ $p < 0,001$), a post-hoc teszt szerint a különbség főként egy női beszélő és a többi beszélő között volt adatolható (9 beszélő esetében $p < 0,004$), illetve TP néma szüneteinek időtartama különbözött szignifikánsan néhány másik beszélő adataitól (3 beszélő esetében $p < 0,05$).

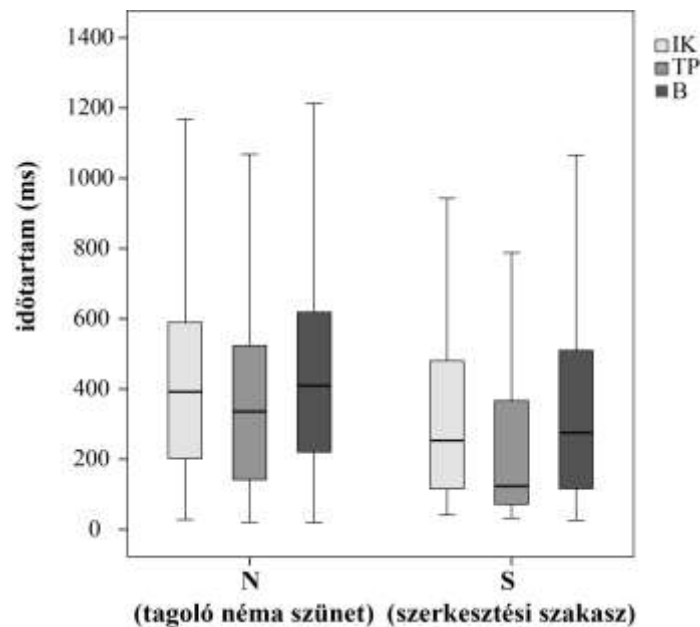

4. ábra: A néma szünetek (SIL) időtartama

Elemeztük a beszélő által tartott néma szüneteket aszerint, hogy azok szintaktikai, tagoló szerepet töltenek-e be a beszédben, vagy egy megakadásjelenség szerkesztési szakaszaként realizálódnak. Az általuk adatolt néma szünetek döntő többsége (88%) a tagoló néma szünetek, kisebb részük (12%) a szerkesztési szakaszok közé tartozott. A két fő szünetkategória időtartam-realizációi nem mutattak szignifikáns különbséget, tendenciaszerűen azonban megfigyelhető, hogy a tagoló néma szünetek átlagosan hosszabban valósultak meg, mint a szerkesztési szakaszok. A beszélők a megakadásaikat, hibáikat, amelyek a hallgató számára

feldolgozási nehézséget jelenthetnek, igyekeznek a lehetőségekhez mérten rövid idő alatt javítani. A szintaktikai, grammatikai funkcióval bíró tagoló néma szünetek ezzel ellentétben segítik a percepció folyamatokat, ami magyarázza a hosszabb időtartamot is.

A két fő szünettípus időtartamának elemzését beszélői szerepek mentén is elvégeztük, amiből kiderült, hogy a kettő nem független egymástól. A társalgó partner által tartott néma szünetek rövidebbek voltak, mint az interjúkészítő vagy a beszélő által tartottak mind a tagoló néma szünetek (TP átl.: 379 ms, IK átl.: 431 ms, B átl.: 448 ms), mind a szerkesztési szakaszok (TP átl.: 234 ms, IK átl.: 331 ms, B átl.: 371 ms) esetében (5. ábra).

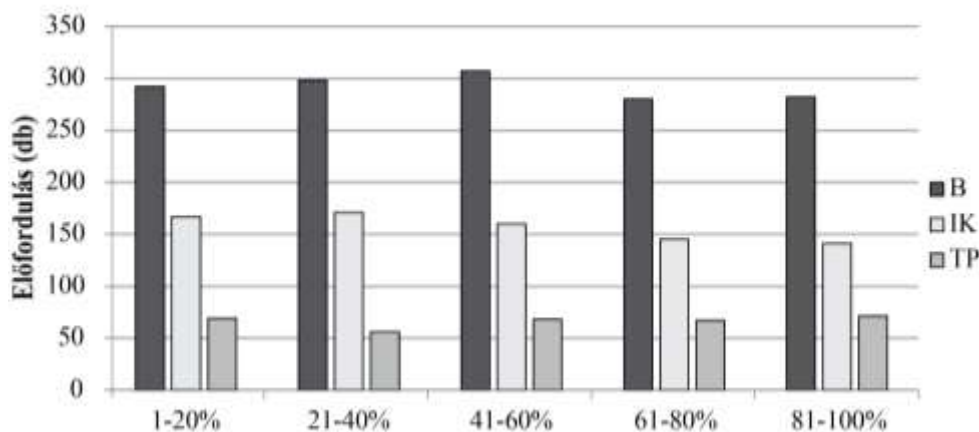

5. ábra: A néma szünetek két fő típusának időtartama a beszélői szerepek szerint

A szünettartások sűrűségi mintázatának elemzéséhez minden beszédrészt öt egyenlő egységre bontottunk függetlenül azok hosszától (1-20%, 21-40%, stb.), majd megvizsgáltuk a néma szünetek előfordulási gyakoriságát az egyes szakaszokon belül. Az eredmények szerint nincs jelentős különbség a néma szünetek gyakoriságában a pozíció szerint (1-20%: 20%, 21-40%: 21%, 41-60%: 21%, 61-80%: 19%, 81-100%: 19%).

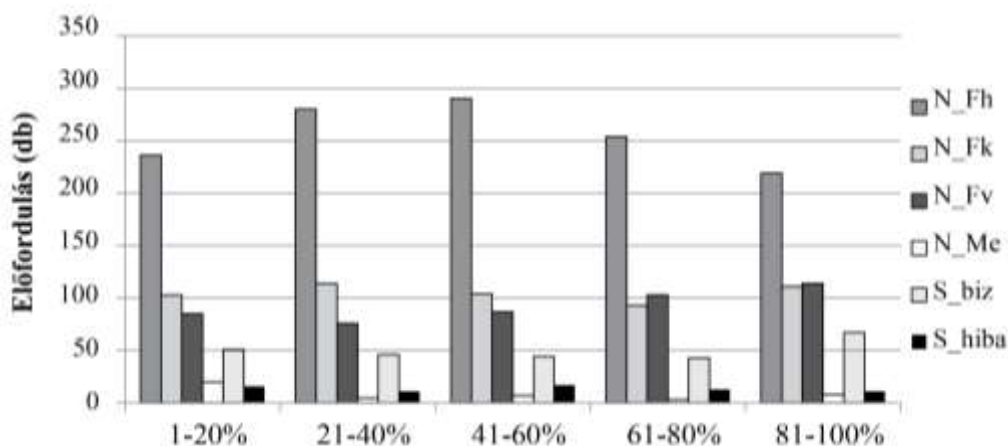
Ha az egyes beszélők szerinti bontásban vizsgáljuk a szünetek előfordulását, jelentős különbség figyelhető meg az IK, a B és a TP megnyilatkozásai között: a legtöbb néma szünet a beszélő (B) közléseiben (1543 db), a legkevesebb, a beszélőhöz képest kb. ötödannyi (294 db) pedig a társalgó partner (TP) beszédében fordult elő. Az interjúkészítőnél átlagosan 825 db néma szünetet találtunk, ami a B-hez képest közel fele annyi, a TP-hez képest háromszor annyi előfordulást jelent.

A pozíció a beszélői szerepek szerint sem mutatott különbséget (6. ábra), azaz a néma szünetek előfordulása elsősorban inkább a beszélő személyével, mintsem a közlésben elfoglalt pozícióval mutatott összefüggést.

6. A néma szünetek előfordulási gyakorisága a beszélői szerepek és a pozíció szerint

A néma szünetek előfordulását az egyes beszédegységekben az altípusok mentén is elemeztük, ami a beszélői szerepekhez hasonló megoszlást mutatott. A leggyakoribb minden beszédegységben a frázishatáron tartott néma szünet volt, ezt követte csaknem azonos arányban a frázisközi és a frázisvégi szünet, míg a megnyilatkozás eleji és a hibajavítására szolgáló néma szünet minden részben nagyon ritka volt (7. ábra). Az egyes beszédegységekben tehát közel azonos gyakoriság volt tapasztalható, azaz nem mutatkozott jelentős különbség a sűrűség megoszlása tekintetében a közlésegyeségek eleje, közepe és vége között.

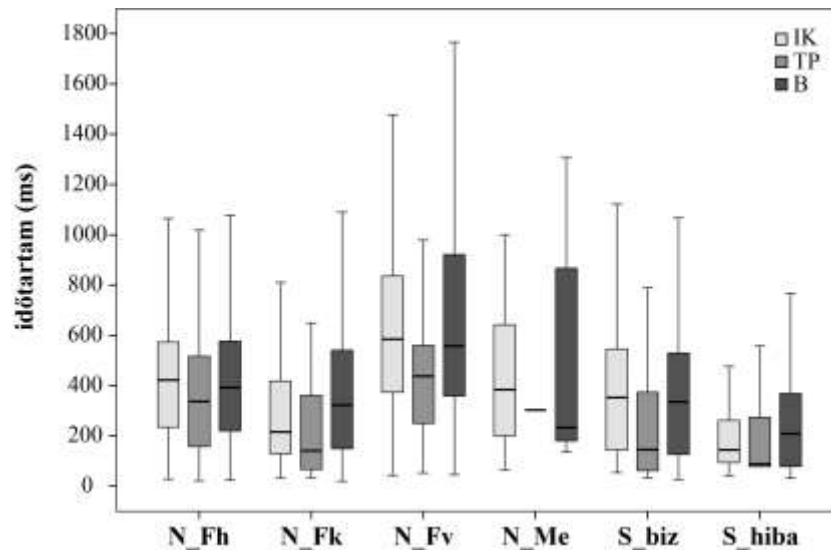

7. ábra: A néma szünetek előfordulási gyakorisága a szünettartások típusa szerint

Az előfordulási gyakoriság után az alkategóriák időtartamát is elemeztük a beszélői szerepek függvényében. A statisztikai elemzések szerint a néma szünetek időtartamát szignifikánsan meghatározta az alkategóriák típusa ($F(4, 2103) = 20,966$ $p < 0,001$), illetve a szünettípus és a felvétel együttes hatása ($F(33, 2103) = 2,134$ $p < 0,001$). Az interjúkészítő és a társalgó partner szünettartási stratégiáit tehát nagyban meghatározza a beszélő személye (8. ábra). Általánosságban elmondható, hogy a beszélő(k) néma szünetei kategóriától függetlenül a leghosszabbak (N_Fh: 449 ms, N_Fk: 372 ms, N_Fv: 677 ms, N_Me: 697 ms, S_biz: 388 ms, S_hiba: 306 ms). Ez részben azzal magyarázható, hogy mind az IK, mind a TP arra törekszik, hogy a beszélő minél hosszabban beszéljen. Különösen szembeötlő ez a megnyilatkozás eleji és a frázisvégi szüneteknél, ahol a beszélő rendszerint hosszán gondolkodik. Az átlagos szünetidőtartamokat vizsgálva megállapítható, hogy a társalgó partner néma szünetei a legrövidebbek minden kategóriában (N_Fh: 377 ms, N_Fk: 250 ms, N_Fv: 476 ms, N_Me: 303 ms, S_biz: 245 ms, S_hiba: 193 ms), míg az interjúkészítő értékei a két másik fél között

helyezkednek el (N_Fh: 449 ms, N_Fk: 372 ms, N_Fv: 677 ms, N_Me: 697 ms, S_biz: 388 ms, S_hiba: 306 ms).

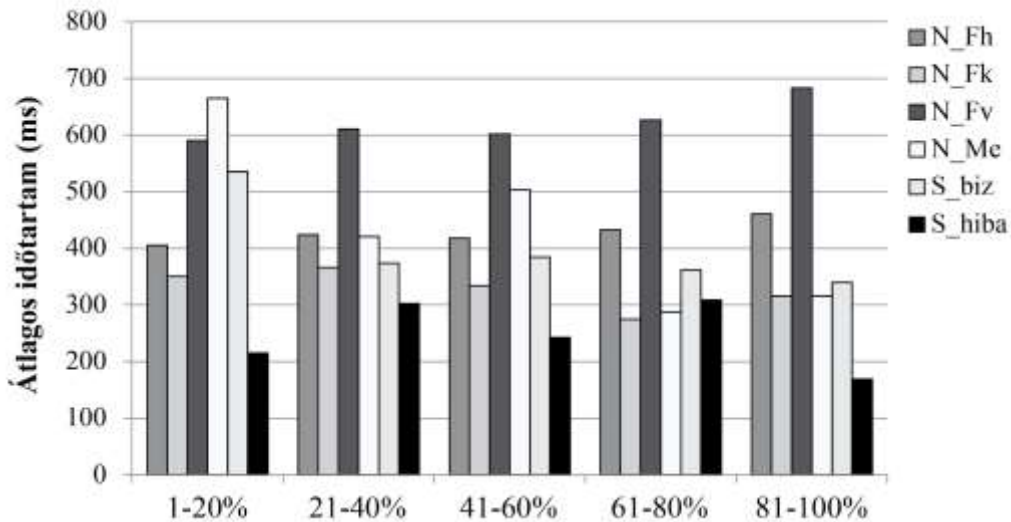
Az egyes szünetkategóriák mindhárom beszélői szerepben azonos mintázatot követnek, ami megegyezik a korábbi kutatásokban tapasztaltakkal is (vö. Gyarmathy 2017; 2019, Gyarmathy-Horváth 2018; 2019). A leghosszabbak a frázisvégi és a megnyilatkozás eleji szünetek voltak minden beszélőnél, míg a grammatikai és szintaktikai struktúrát megtörő frázisközi néma szünetek hasonló időtartammal realizálódtak, mint a megakadásjelenségek szerkesztési szakaszai, így feltehetőleg ezekben az esetekben a háttérben egy a felszínen nem manifesztálódó tervezési diszharmónia lehet.

8. ábra: A néma szünetek időtartama az alkategóriák szerint

Elemeztük a néma szünetek előfordulását annak tekintetében, hogy az adott beszédegység valamelyik beszélőhöz tartozó narratíva vagy legalább két beszélőhöz kötődő dialógus volt-e. Az eredmények szerint a többségében egy beszélőhöz kötődő beszédrészek esetében a néma szünetek aránya közel négyszerese volt a dialógusban előfordulókénak (dial.: 557 db; narr.: 2105 db). A pozíció hatása ebben az esetben sem volt kimutatható.

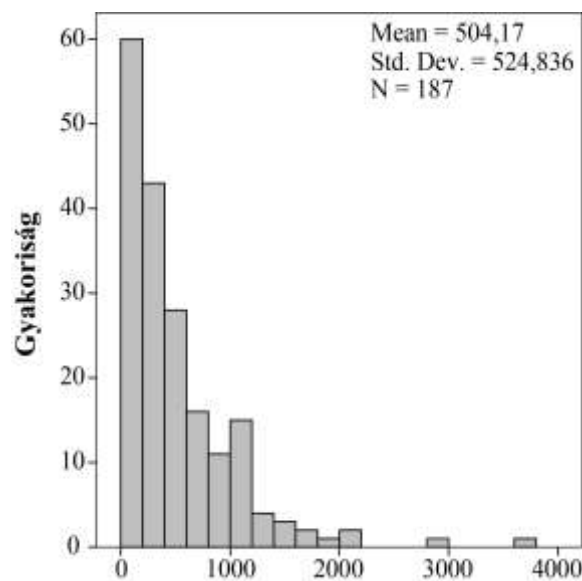
A szünetek időtartama – az előfordulási gyakorisággal szemben – jelentősen eltért a pozíció tekintetében. A leghosszabb néma szünetek (függetlenül azok típusától és a beszélői szerepektől) a közlési egységek elején és legvégén jelentek meg (átl. 425 ms és 430 ms), míg a középső részekben rövidebb időtartamban realizálódtak (406 ms, 401 ms, 406 ms). Ez a tendencia a dialógikus (1-20%: 414 ms, 41-60%: 390 ms, 81-100%: 398 ms) és a monologikus részekben (1-20%: 427 ms, 41-60%: 403 ms, 81-100%: 438 ms) egyaránt azonosítható volt.

9. ábra: A szünetek alkategóriáinak időtartama a társalgási egységek egyes szakaszain belül

A néma szünetek pozíciója, azaz, hogy az adott egység mely részén jelent meg az adott néma szünet, szintén meghatározta azok időtartamát. Az egységek elején (1-20%; átl. 425 ms) és a végén (81-100%; átl. 430 ms) volt a leghosszabb, a legrövidebb időtartamban (átlag: 401 ms) pedig az egységek közepén realizálódtak a néma szünetek (41-60%). Ez a tendencia független a beszélői szerepektől, valamint attól, hogy az adott szünet narratív vagy dialogikus egységben jelent-e meg.

Elemeztük a beszélőváltások megvalósulását. Összesen 359 db fordult elő a korpuszban, társalgásonként átlagosan 35,9 db (20–60 db/társalgás). A beszélőváltások 41%-a egyszerre beszélést követően valósult meg, 5% volt alatti a nevetés és szünet kombinációja, illetve az azonnali váltás aránya. A beszélőváltások leggyakrabban (52%) néma szünetet követően valósultak meg. A beszélőváltásokat megelőző szünetek átlagos időtartama 504 ms (szórás: 15–3745 ms). Ezen szünetek 70%-a 600 ms alatt realizálódott (10. ábra).

10. ábra: A beszélőváltást megelőző néma szünetek időtartama (ms)

Következtetések

A kutatásban a szünettartási stratégiákat elemeztük háromfős társalgásokban. Vizsgáltuk egyrészt az egyes beszélők közlésein belüli néma szünetek (SIL) előfordulását, pozícióját és

időtartamát. Az eredmények azt mutatták, hogy hipotézisünknek megfelelően – korábbi kutatási eredményekhez hasonlóan (vö. Gyarmathy 2017) – a beszélők a narratívákhoz hasonlóan a társalgások során is leggyakrabban grammatikailag indokolt helyen tartanak szünetet (N_Fh, N_Fv és N_Me), nem törve meg a közlés egységét. Ritkábban fordul elő a frázison belüli szünettartás; ezek a grammatikai szerkezetet megtörő frázisközi szünetek valamilyen beszédtervezési problémára utalnak (például egy szóelőhívási nehézségre). A társalgásokon is igazoltuk tehát, hogy a beszélők nemcsak a közlés tartalmi és grammatikai formai elemeit tervezik meg, hanem a szünettartási stratégiákat is (vö. Zellner 1994; Ramanarayanan et al. 2009).

A társalgási egységeken belüli szakaszok nem különböztek jelentősen egymástól abban, hogy bennük milyen gyakran fordulnak elő néma szünetek. A narratív egységekben a beszélők ugyanakkor több és átlagosan hosszabb néma szüneteket tartottak, mint a dialogikus szakaszokban. A néma szünetek időtartamára hatással volt a társalgás globális szerkezete: nőtt a szünetek időtartama a társalgási egységek vége felé, ami arra utal, hogy egy narratív/dialogikus egység lezárásához közeledve csökken a beszélői aktivitás. A néma szünetek időtartama hosszabb volt az egyes szakaszok elején is, mint a szakaszok belsejében, ez a gondolatok tervezésére, nyelvi formálására szükséges időt mutatja.

Elemeztük a társalgásokban előforduló hallgatásokat (PAUSE) is, amikor az aktuális beszélő közlése közben a beszédpartnerek csendben vannak. A jelen korpuszban a hallgatások időtartamát befolyásolták a beszélői szerepek. A felvételi protokoll célja, hogy – noha a beszélők bevonódása, beszédkedve a téma és a beszélők aktuális állapotának függvénye is – az adatközlő (B) minél többet beszéljen. Ennek megfelelően az extrém hosszú hallgatásokat (100 s <) az interjúkészítő és társalkodó partner esetében adatoltuk.

Elemeztük a közös hallgatásokat is, amikor egyetlen beszélő sem szólal meg. Korábbi kutatási eredmények négy fős társalgás alapján (Markó 2005) azt mutatták, hogy létezik a közös hallgatásnak maximális elfogadható időtartama a társalgásban (5 másodperc). A jelen korpuszban a közös hallgatások maximális időtartama 4 s körüli volt, ez felveti, hogy a beszélők számától függetlenül a társalgásokban 4-5 másodperces hallgatás már “kényelmetlen”, és arra ösztönzi a beszélőket, hogy valamelyikük megszólaljon.

A közös hallgatások a felvételek végén a csökkent beszélői aktivitást is jelzik – korábbi kutatás is ezt a tendenciát mutatta (Grácsi–Bata 2010). A társalgások felét az interjúkészítő közös hallgatást követően zárta le (időtartamuk: 446–3743 ms). Az esetek negyedében a hármas hallgatások az interjúkészítő kérdését követték, ekkor a megszólítottat illeti a beszédjog, de a tervezés még zajlik, a beszélő ezért még nem szólalt meg, a partnerek pedig várták a választ.

A közös hallgatások összefüggést mutattak a beszélőváltással is: a hármas hallgatások döntő többségét (79%) beszélőváltás követte. A jelen korpuszban továbbá a beszélőváltások 52%-a jelkimaradást követően valósult meg, amelyek átlagos időtartama 504 ms volt. A beszélőváltásokat megelőző jelkimaradások 70%-a 600 ms-nál rövidebb időtartamban realizálódott ez alátámasztja az extenzív predikció nagymértékű jelenlétét a háromfős társalgásokban: a szóátvétel előkészítése nem az előző forduló lezárta, hanem már korábban, a forduló befejezése előtt megkezdődik (De Ruiter 2006, Levinson 2016).

Hipotézisünknek megfelelően a beszélők közötti variabilitás az időtartamokban igazolható volt mind a közléseken belüli néma szünetek, mind a hallgatások esetében. A beszélő egyéni sajátosságain túl a szünetek jellemzőit befolyásolta a társalgás globális struktúrája, a szünetek pozíciója, a beszélői szerepek is; a jelkimaradásoknak fontos szerepük van a társalgás szerveződésében, például a beszélőváltások lebonyolításában is.

Szakirodalom

Boersma, Paul – Weenink, David 2018. *Praat: doing phonetics by computer*. <http://www.fon.hum.uva.nl/praat/download.win.html>

- Bóna Judit 2013. A beszéd szünetek fonetikai sajátosságai a beszéd típus függvényében. *Beszédkutatás* 2013. 60–76.
- De Ruiter, Jan Peter – Mitterer, Holger – Enfield, N. J. 2006. Projecting the end of a speaker's turn: a cognitive cornerstone of conversation. *Language* 82: 515–535.
- Duez, Danielle 1982. Silent and non-silent pauses in three speech styles. *Language and Speech* 25. 11–25.
- Gal, Susan 2001. Beszéd és hallgatás között. A nyelv és társadalmi nem kutatásának kérdései. *Replika* 45–46: 163–189.
- Gyarmathy Dorottya 2017. A néma szünetek funkciói a spontán beszédben. *Beszédkutatás* 2017. 67–92.
- Dorottya Gyarmathy – Viktória Horváth 2019. Pausing strategies with regard to speech style. In: Rose, Ralph L. – Eklund, Roberts (eds.): *Proceedings of DiSS 2019*, 12–13 September 2019, ELTE Eötvös Loránd University. Budapest. 27–31.
- Gósy Mária 2000. A beszéd szünetek kettős funkciója. *Beszédkutatás* 2000. 1–15.
- Grácsi Tekla Etelka – Bata Sarolta 2010b. The effect of familiarization on temporal aspects of turn-taking: a pilot study. *Acta Linguistica Hungarica* 57/2–3: 307–328.
- Hámori Ágnes – Horváth Viktória 2019. Társalgás, beszélőváltás és diskurzusszerveződés új megközelítésben – fonetikai jellemzők és pragmatikai tényezők összefüggései magyar társalgásokban (pilot study). *Beszédkutatás* 2019. 134–153.
<http://ojs3.mtak.hu/index.php/beszku>
- Hegedűs, Lajos 1953. On the problem of the pauses of speech. *Acta Linguistica Hungarica* 3: 1–36.
- Horváth Viktória et al. 2019. Háromfős társalgások annotálása a BEA-adatbázisban: elvek és kihívások. *Nyelvtudományi Közlemények* (megjelenés alatt).
- Hutchby, Ian – Woofitt, Robin 2006. *Conversation analysis: principles, practices and applications*. Polity Press. Cambridge.
- Kiesling, Scott F. 2015. Cross-cultural and Intercultural Communication and Discourse Analysis. In: Schiffrin, Deborah – Tannen, Deborah – Hamilton, Heidi E. (eds.): *The Handbook of discourse analysis*. Blackwell Publishers. Oxford, MA. 620–639.
- Levinson, S. C. 2016. Turn-taking in human communication – Origins and implications for language processing. *Trends Cognitive Sciences* 20 (1): 6–14.
- Levinson, S. C. – Torreira, F. 2015. Timing in turn-taking and its implications for processing models of language. *Frontiers of Psychology* 6: 731.
- Markó Alexandra 2005. A temporális szerkezet jellegzetességei eltérő kommunikációs helyzetekben. *Beszédkutatás* 2005. 63–77.
- Markó Alexandra 2007. Beszélőváltás a társalgásban. http://fonetika.nytud.hu/wp-content/uploads/2016/04/ma_2.pdf
- Markó Alexandra – Gósy Mária 2015. A megszólalás stratégiái a társalgásban. In: Bárdosi Vilmos (szerk.): *A nyelvi pragmatika kérdései szinkrón és diakrón megközelítésben*. Budapest. Tinta Könyvkiadó. 159–168.
- Nakane, I. 2007. *Silence in Intercultural Communication: Perceptions and Performance*. Amsterdam. John Benjamins Publishing Company.
- Nakane, I. 2012. Silence. In: Christina Bratt Paulston, Scott F. Kiesling, Elizabeth S. Rangel (eds.): *The Handbook of Intercultural Discourse and Communication*. Blackwell. Oxford, MA. 158–180.
- Ramanarayanan, Vikram – Bresch, Erik – Byrd, Dani – Goldstein, Louis – Narayanan, Shrikanth S. 2009. Analysis of pausing behavior in spontaneous speech using real-time magnetic resonance imaging of articulation. *Journal of Acoustical Society of America* 126: 160–165.

- Sacks, H. – Schegloff, E. – Jefferson, G. 1974. A simplest systematic for the organization of turn-taking for conversation. *Language* 50: 696–735.
- Stivers, Tanya et al. 2009. Universals and cultural variation in turn-taking in conversation. *Proceedings of Natl Acad Sci USA*, 106(26): 10587–92.
- Sallai János – Szende Tamás 1995. Spontán közlések beszédszüneteinek pszicholingvisztikai értelmezése (egészséges és skizofrén közlők szövegeiben). *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* XVIII: 209–222.
- Scollon, Ron – Scollon, Susanne 2001. Discourse and intercultural communication. In: Schiffrin, Deborah – Tannen, Deborah – Hamilton, Heidi E. (eds.): *The Handbook of discourse analysis*. Blackwell Publishers. Oxford, MA. 538–547.
- Zellner, Brigitte 1994. Pauses and the temporal structure of speech. In: Keller, E. (ed.): *Fundamentals of speech synthesis and speech recognition*. John Wiley, Chichester. 41–62.
- Zsubrinszky, Zsuzsanna 2012. An Exploratory Study of the Role of Silence in Business Communication. *American International Journal of Contemporary Research* 2(4): 1–5.

A kutatást az NKFI K-128810 pályázat és a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatta.